
Живко Жехов/Z. Zhekov

ХЕТАЙРИ И ПЕДЗЕТАЙРИ ДО 359 Г. ПР. ХР. –
МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ

*Hetairoi and Pedzetairoi up to 359 BC –
Myth or Reality*

Considering the vital importance of the Macedonian cavalry during the period discussed for the defense of Macedonia, and the fact that it consisted of members of the aristocracy, it is possible for some of the most eminent aristocrats, members of the cavalry, to have been called hetairoi – dynasts, companions of the Macedonian basileus. It was probably Philip II who first broadened the usage of the term hetairos and made it to include the whole heavy Macedonian cavalry.

The fact that the pezhetairoi nearly came to rival the hetairoi in terms of importance in Philip II's and Alexander III's armies, demonstrates their high fighting efficiency, hence the term pezhetairoi – foot-companions. The same cannot be asserted about the Macedonian infantry up to 359 BC, when its role was merely auxiliary to that of the Macedonian cavalry. Therefore it is impossible, based on the conclusions drawn, to assume that there were any pezhetairoi until 359 BC.

Съставът, организацията и въоръжението на македонските войски през класическата епоха до ср. IV в. пр. Хр. е слабо познато в сравнение с елинските армии, главната причина за което е състоянието на античната наративна традиция. Основните антични автори, които съобщават данни за македонските военни ефективни през разглеждания период, са Тукидид, Ксенофонт и Диодор. Най-голяма ценност за авторите изследващи разглежданата проблематика безспорно имат сведенията на Тукидид, който описва съвременни на него събития, лично познава региона и може би македонските базилевси Пердика II и Архелай. В 424 г. пр. Хр. Тукидид – син на Олор, е атински стратег, командващ ескадра, оперираща по егейското крайбрежие и имаща за задача да защитава атинските владения в този регион (Thucyd., IV, 104, 4–5). Тукидид не овладява ситуацията, той допуска спартанеца Брасид да завземе Амфиполи – зимата 424/3 г. пр. Хр. (Thucyd., IV,

106), вследствие от което еклесията го отстранява от командването и Тукидид отива в изгнание в Тракия, където притежава концесии за експлоатация на златни мини и значителни връзки сред тракийската аристокрация (Thucyd., IV, 105, 1). Следващите години авторът прекарва основно в Тракия и вероятно Македония, индикация за което е доброто му познаване на реформите, предприети от Архелай във войските, вътрешното управление и икономиката (Thucyd., II, 100, 1–2). В тази връзка може да се приеме с голяма доза вероятност работната хипотеза, че Тукидид по време на своето изгнание посещава и Македония, следователно описаното от него е в резултат от лични наблюдения и има изключително важно значение за авторите, изследващи дадения период от македонската история.

Значителни познания относно войските на македонците има и Ксенофонт, който на няколко пъти преминава през Македония. Единият от тях е, когато той придружава завръщащият се от Мала Азия спартански архегет Агезилай II. Възможно е Ксенофонт да участва и в някоя от спартанските военни кампании срещу Олинт – 382–379 г. пр. Хр. В потвърждение на тази хипотеза може да се посочи много добрата осведоменост на автора за хода на тези военни операции и съответно тяхното подробно излагане в неговата „История на Елада“. Във военните действия около Олинт активно участие вземат войските на македонците, командвани от Аминта и владетеля на Елимиотида Дерд (Xen., Hell., V, 2, 38; 40–43; 3, 1–2). Следователно, ако Ксенофонт е взел участие в спартанските военни кампании срещу Олинт, той познава добре македонските войски, което значително повишава ценността на неговите сведения за тях.

Третият от споменатите в началото антични автори – Диодор, живее около три – четири века след интересувашата ни епоха. Авторът ползва различни извори и невинаги при тяхната компилация използва най-достоверните. В същото време той не спазва определена военна терминология, което също намалява неговата ценност като извор при разработването на визираната проблематика, която се явява цел на изследването.

В контекста на гореизложеното акцентът при работата с античната наративна традиция, ще се концентрира върху съчиненията на Тукидид и Ксенофонт, а Диодор ще се използва само като спомагателен извор. Останалите представители на античната наративна традиция, които съобщават данни имащи отношение към проблема, също ще се използват в хода на изложението, но тъй като те представят само сведения по частни въпроси, без да дават възможност за анализ на цялостната картина, то те ще бъдат представяни накратко към момента на упоменаването си.

Гръбнака на македонската армия през този класическия епоха е конницата (Thucyd., I, 61, 4; 62, 3; II, 100, 5–6; IV, 124, 1; Xen., Hell., V, 2, 40–43; 3, 1), набира на сред аристократите (Anaximenes, FGH, № 72, fr. 4; Curt., VI, 11, 20)¹, тя има славата на една от най-добрите конници на Балканите през Античността (Thucyd., II, 100, 5–6; Xen., Hell., V, 3, 1–2)².

Македонските конници през разглеждания период са тежко въоръжени “*ἰπλέας τε ἀγαθοῦς καὶ τεθωρακισμένους*” (Thucyd., 100, 6)³, всеки от тях се съпровожда от един, а в повечето случаи от няколко по-леко въоръжени конници, които са негови слуги и се издържат от него. Реорганизирайки македонската конница и създавайки хетайрите Филип II им позволява, да задържат само по един слуга (Front., Str., IV, 1, 6). Следователно при положение, че той ограничава броя на слугите следващи всеки хетайр до един. Логично се налага изводът, че до ср. IV в. пр. Хр. голяма част от македонските конници, притежават повече от един слуга по време на поход. Вероятно тези слуги са леко въоръжени, а логиката изисква те да са конници, защото в противен случай, няма да могат да следват господарите си в поход. Леко въоръжените конни слуги съпровождащи конниците аристократи, вероятно по време на походи изпълняват ролята на разузнавачи, а по време на битка, охраняват фланговете на тежките конници, по аналогия с функциите изпълнявани от леката конница в армията на Александър III. Наличието на леки конници действащи заедно с аристократичната македонска конници, увеличава тяхната ударна мощ, в сравнение с тази на елинските конници. Организацията на македонската конница до 359 г. пр. Хр. е неизвестна, поради липсата на данни в наротивните извори⁴.

Македонската монархия до средата на IV в. пр. Хр., е слабо централизирано държавно обединение, със силен племенен партикуларизъм⁵. Македонските царе през този период контролират главно Долна Македония (Thucyd., II, 99, 1–2), областите в Горна Македония са им формално подвластни (Thucyd., II, 99, 2), но реално се управляват от собствени владетели, които до голяма степен са независими (Thucyd., II, 80, 6–7; IV, 79, 2; 83, 1; Xen., Hell., V, 2, 38; Arist., De re publ., VIII, 10; Strob., VIII, 7, 8)⁶. Тези местни династи и най-могъщите аристократи от отделните области притежават собствени отряди от тежки конници, с които в зависимост от политическата обстановка, се отзовават или не на призивите изпращани от македонските царе (Thucyd., II, 100, 5). По време на поход и сражение, те командват собствените си конни отряди. Остатъци от тази архаична система, се откриват дори в армията на Александър III. Поради тази причина, македонският цар реално контролира само конницата от Долна Македония, а в много случаи, дори воюва с горномакедонските владетели и техните конни отряди (Thucyd., IV, 83; 124).

Числеността на тежките конници в армията на Аргеадите, рядко надхвърля 600 човека, почти толкова достигат и военните контингенти, на останалите македонски владетели. Така в 432 г. пр. Хр. под Потидея македонските династи Филип и Павсаний разполагат с 600 конници (Thucyd., I, 61, 4)⁷, в същото време македонския цар Пердика разполага с 200 конника (Thucyd., I, 62, 3)⁸. По малобройната конница на Пердика, вероятно е следствие от това, че той оставя голяма част от конницата си за охрана на Македония. Македонския цар Пердика II – 455–413 г. пр. Хр. по време на съвместния си поход с Брасид срещу линкестите в 423 г. пр. Хр.,

разполага с 1000 македонски и халкидски конници (Thucyd., IV, 124, 1). Кое е най-голямата по численост македонска конница, фиксирана в изворите до ср. IV в. пр. Хр., но в нея са включени и халкидските конници. Владетеля на Елемиотида Дерд под Олинт – 382 г. пр. Хр. разполага с 400 конници (Xen., Hell., V, 2, 38; 40)⁹. Веднага след поемането на властта, в първата си битка срещу илирите 359/8 г. пр. Хр., Филип II разполага с 600 конници (Diod., XVI, 4, 4), вероятно служили още при брат му Пердика III 365–359 г. пр. Хр. Тези факти дават основание да се направи извода, че рекрутните възможности на Долна Македония, Елемиотида, Линкестидата и Орестидата, за които е засвидетелствано, че имат собствени династически домове¹⁰, вероятно варират в границите на 400–600 конника.

Участието на тежките македонски конници във военни кампании до ср. IV в. пр. Хр., е засвидетелствано фрагментарно в изворите, но позволява да се констатира висока им боеспособност.¹¹ Тезата, лансирана от някои автори, че македонската конница с нищо не се различава от елинските¹², не се потвърждава от изворите. Напротив, от тях следва, че тя ги превъзхожда по боеспособност и въоръжение, за което говори и следният факт. Атина, разполагаща с една от най-добрите конници в Елада, ок. 363 г. пр. Хр. наема македонец Менелай Пелагонец, заедно с командваните от него македонски ескадрони, за да усили конницата си¹³. Впоследствие като благодарност за заслугите си пред Атина, Менелай получава атинско гражданство и ред други почести (Tod M., GHI, II, №143)¹⁴.

През 429 г. пр. Хр. одриският цар Ситалк предприема поход в Македония, със 150 000 армия от която 1/3 е конница (Thucyd., II, 98, 3–4). Македонците не се съпротивляват с пехота, а събират цялата налична конница от Долна и Горна Македония (Thucyd., II, 100, 5) и само с нея атакуват одрисите, където атакуват македонците имат успех (Thucyd., II, 100, 6)¹⁵. Логичният извод който се налага е, че македонската конница превъзхожда по боеспособност одриската, която в конкретния случай е много по-многобройна. Силата на македонската конница проличава и в сраженията при Олинт – 382 г. пр. Хр. когато спартанците побеждават олинтските конници, благодарение помощта на владетеля на Елемиотида Дерд и неговите 400 конници (Xen., Hell., V, 2, 40–43). Една година по-късно Дерд със своите конници нанася тежко поражение на 600 олинтски конници (Xen., Hell., V, 3, 1–2). Следователно македонската конница е по-боеспособна и от олинтската, една от най-добрите елински конници. От изложените факти може да се направи изводът, че превъзходството на тежката македонска конница над останалите конници на Балканите е безспорно.

Тежката македонска конница през класическата епоха е основната ударна сила на македонските войски. Тази роля на тежката конница в македонските войски се запазва в голяма степен и след реформите проведени от Филип II, когато той създава хетайрите и педзетайрите. Въпросът, който се поставя за разглеждане, е може ли, както правят повечето автори, априори да се приеме, че

и преди 359 г. пр. Хр. македонските тежки конници се наричат хетайри. Анализът на античната наративна традиция показва, че Тукидид и Ксенофонт двамата най-авторитетни антични автори за класическия период не познават и не използват термина хетайри, когато описват военни кампании с участие на тежка македонска конница (Thucyd., I, 61, 4; 62, 3; II, 100, 5–6; IV, 124, 1; Xen., Hell., V, 2, 40–43; 3, 1). Следователно не може априори да се приеме, че преди 359 г. пр. Хр. македонските тежки конници се наричат хетайри, защото в изворите липсват подобни данни. В същото време отчитайки решаващото значение на македонската конница през анализирания период за защитата на Македония и фактът, че тя се състои от аристократи, възможно е част от най-знатните аристократи влизачи в състава на конницата да са наричани от македонските базилевси и династи, хетайри – другари, но едва Филип II най-вероятно разширява употребата на термина хетайри за цялата тежка македонска конница.

Проблемът за съществуването на педзетайри преди 359 г. пр. Хр. се усложнява от един спорен фрагмент, в който авторът твърди, че педзетайрите са създадени от Александър (Anaximenes, FGH, № 72, fr. 4)¹⁶. От текста не може да със сигурност да се заключи, кой точно македонски базилевс с името Александър визира авторът. Идентификацията на споменатия от Анаксимен Александър с Александър I Филелин – 495–454 (450) г. пр. Хр. или с Александър II – 370–369 г. пр. Хр. предполага съществуването на педзетайри преди Филип II. Анализът на античната наративна традиция от V до ср. IV в. пр. Хр. показва, че античните автори не познават термина педзетайри и не го използват когато споменават македонската пехота. Първото споменаване на педзетайри е на атинския оратор Демостен в реч произнесена през 349 г. пр. Хр. (Dem., Or., II, 17)¹⁷. Както правилно отбелязва Ковалев, за да може Демостен да познава и употребява този специфично македонски термин,¹⁸ при това без да го разяснява изрично на атиняните, т.е. предполага се, че те знаят неговото значение.

Контекста в който Демостен употребява този термин показва, че за момента с него не се визира цялата македонска пехота, а само нейната най-елитна част. Тази интерпретация се потвърждава от Теопомп, който дефинира педзетайрите като пешата гвардия на Филип II (Theopomp, FGH, N 115, fr.348). Датирването на Теопомп ок. 342/0 г. пр. Хр.,¹⁹ прави тези години *terminus post quem*, относно момента в който с термина педзетайри започват да се визират всички фалангисти. Какъвто е смисъла на термина педзетайри в армията на Александър III (Arr., An., I, 28, 3; II, 23, 2; IV, 23, 1; V, 22, 6; VI, 6, 1; 21, 3; VII, 2, 1; 11, 3).

В контекста на гореизложеното проблемът за съществуването на педзетайри в Македония преди 359 г. пр. Хр. може да се реши само ако се разгледа в по-широк аспект. В тази връзка следва накратко да се разгледа и анализира боеспособността и организацията на македонските пехотинци през класическата епоха. В наративните извори липсват конкретни данните за македонската пехота до средата на V в. пр. Хр. (Her., V, 18–20; VI, 44; VII, 73, 128, 173, 185; VIII, 34, 43,

127, 137–138; IX, 31–44). Повече факти в това отношение са запазени за кр. V в. пр. Хр. (Thucyd., II, 80, 6–7; 100, 5; IV, 124, 1–3). В 429 г. пр. Хр. при похода на одрския цар Ситалк в Македония, македонската пехота се затваря в укрепленията и не атакува одрисите на открито (Thucyd., II, 100, 5)²⁰, следователно нейната боеспособност е ниска, и тя не може да окаже реална съпротива на траките. Самият факт, че античните автори не обръщат внимание на македонската пехота, е показателен за ниската и боеспособност. Тукидид чрез реч на Брасид, дава много ниска оценка за боеспособността на пехотата на линкестите – едно от горномакедонските племена населяващо планините във вътрешността на Македония (Thucyd., IV, 126, 5–6)²¹, която се сражава по начин близък до този на пелтастите. Няма основания да се предполага, че останалата македонска пехота е с по-високи бойни качества от тази на линкестите. Наред с македонската пехота понякога в състава на македонската армия участват и хоплити, набрани от елинските колонии в Македония (Thucyd., IV, 124, 1)²². Горномакедонските династии на територията на които има елински колонии, също рекрутират хоплити от тях в своите армии (Thucyd., IV, 124, 3)²³.

Античната историческа традиция свързва управлението на македонския цар Архелай 413–399 г. пр. Хр. с реформи в армията²⁴, които довеждат до усилването на нейната мощ и въоръжение “*κατὰ τὸν πόλεμον ἴπλοις καὶ πλοῖς καὶ τῇ ἄλλῃ παρασκευῇ κρείσσοι*” (Thucyd., II, 100, 2)²⁵. Проблемът е в какво точно се изразяват тези реформи, защото този кратък цитат дава минимум информация. Нека тръгнем по пътя на изключението – хетайрите и преди Архелай са тежко въоръжени (Thucyd., II, 100, 6), което изключва усилване на тяхното въоръжение. Следователно реформата на Архелай сред хетайрите е насочена в друга посока, вероятно към увеличаване на тяхната численост и подобряване на организацията им. Тогава остава усилването на въоръжението, да се отнася до пехотата, която през V в. пр. Хр. има въоръжение близко до това на пелтастите, което е възможно да означава, че Архелай създава македонски хоплити²⁶.

Фрагментарността на сведенията, не позволява по-детайлно изследване, на реформата в македонската армия проведена от Архелай. Безспорно тя се отразява положително върху боеспособност и за което говори факта, че Архелай успява да превземе гр. Лариса в Тесалия, и да наложи своето влияние в тази северна елинска област²⁷. Контролът над Лариса и засиленото влияние на Македония в Халкидика, водят до развитието на търговията и оттам до натрупване на финансови средства в ръцете на Архелай, които той вероятно използва, за да превъоръжи част от своята пехота по елински образец.

Мнението на историците, които приемат, че Архелай не успява да създаде постоянно съществуваща тежка македонска пехота от хоплити, на базата на запазените изворови данни изглежда най-приемливо. Тъй като за съществуването на такава липсват сведения в изворите, отразяващи историята на Македония през първата половина на IV в. пр. н. е. и през този период конницата остава най-

силната част в македонската армия, за пехота изворите не споменават (Хен., *Hell.*, V, 2, 38–43; 3, 1–2; 3, 9). При Архелай все още липсва онази икономическа база, която да му даде възможност, за своя сметка да превъоръжи, по-голяма част от македонците с паноплий²⁸.

Направеният преглед на въоръжението и боеспособността на македонската пехота позволява с известна условност да се отговори на въпроса съществуват ли педзетайри преди 359 г. пр. Хр. Фактът, че педзетайрите по значимост почти се изравняват с хетайрите във войските на Филип II и Александър III демонстрира тяхната висока боеспособност, оттук и термина педзетайри – пеши приятели. Същото не може да се твърди за македонската пехота до 359 г. пр. Хр., когато нейната роля спрямо тежката македонска конница е само спомагателна. Следователно не може на база на направените изводи да се приеме, че съществуват педзетайри до 359 г. пр. Хр., още повече, че до тогава не всички тежки македонски конници се наричат хетайри, а само техният команден състав, тоест най-приближените до базилевса аристократи.

БЕЛЕЖКИ

¹ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia (550–336 B.C.)*, II, Oxford, 1979, p. 404.

² Шофман, А. С. *История Античной Македонии*, I, Казань, 1960, с. 153–154.

³ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 147.

⁴ Шофман, А. С. *История Античной Македонии*, с. 154, бел. 2.

⁵ Шофман, А. С. *История Античной Македонии*, с. 153–154.

⁶ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 14–22.

⁷ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 18.

⁸ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 123.

⁹ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 18.

¹⁰ Шофман, А. С. *История Античной Македонии*, с. 155–156.

¹¹ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 14–22; Шофман, А. С. *История Античной Македонии*, с. 154.

¹² Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 413.

¹³ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 186.

¹⁴ Шаму, Ф. *Гръцката цивилизация*, София, 1979, с. 160.

¹⁵ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 147.

¹⁶ Jacoby, F. *Die Fragmente der griechischen Historiker*, Bd. I-III, Berlin, 1923–1930; Leiden, 1940–1958.

¹⁷ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 405.

¹⁸ Ковалев, С. И. *Македонская оппозиция в армии Александра* // Изв. ЛГУ, II, 1930, с. 163.

¹⁹ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 405, 416.

²⁰ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 147.

²¹ Hammond, N. G. L., G. T. Griffith, *A History of Macedonia*, p. 130–131.

- ²² **Hammond, N. G. L., G. T. Griffith**, A History of Macedonia, p. 147; **Шофман, А. С.** История Античной Македонии, с. 155.
- ²³ **Hammond, N. G. L., G. T. Griffith**, A History of Macedonia, p. 148.
- ²⁴ **Cawkwell, G.** Philip of Macedon, London-Boston, 1978, p. 22–23.
- ²⁵ **Hammond, N. G. L., G. T. Griffith**, A History of Macedonia, p. 137.
- ²⁶ **Hammond, N. G. L., G. T. Griffith**, A History of Macedonia, p. 148.
- ²⁷ **Шофман, А. С.** История Античной Македонии, с. 151.
- ²⁸ **Шофман, А. С.** История Античной Македонии, с. 147.